

AZ EZREDVÉG RETTENTŐ RAGYOGÁSA

A hatvanéves Jung Károly költészetéről

UTASI CSABA

Vannak időszakok, amikor világunk valamely térségén, látszólag váratlanul, zsákutcát ígérő jelenségek kezdenek halmozódni. A látó kevesek ilyenkor rendszerint fölemelik szavukat a várható teljes lepusztulás ellenében, igyekezetük azonban hasztalan, hiszen a felszabadult negatív energiákat szóval már semmiképpen sem lehet kordában tartani. A gyalázat folyton-folyvást nő, mígnem elszabadul a merőben irracionális rombolás, képzeletet felülmúló alakzatokkal gyarapítva a történelmi téboly panoptikumát. Az utóbbi tizenöt év, még ha a történések gyökere sokkal mélyebbre nyúlik is, épp egy ilyen örvénybe vetett bennünket, miután a gazimestani angyal földre szállt.

A téboly adottságai között, annak ellenére, hogy az irodalmi referencialitás enyhén szólva nincs divatban manapság, a költő kénytelen elfogadni a mindennapok kihívásait, hisz különben sem az alkotómunka, sem az élet mélyebb értelmének reményét nem tudná fenntartani. Két utóbbi verseskönyve (*Barbaricum*, 1991; *Mogorva Héphaisztosz*, 2002) tanúságaként Jung Károly is ezt cselekedte, emlékezetes szövegekkel jelölve meg azt az utat, amelyet a hetvenes évek közepétől, második felétől csaknem napjainkig be kellett járnia.

A *Barbaricum* lírai szubjektuma meglepő módon még a föltétlen bizakodás hangján is szólni tud. Az *Óda és áhítat*ban, a gyatra XX. századtól elfordulva, az örök májust ünnepli, a Kezdetet, a Folytatást, a Mindent, amikor is a „létmélyi áhítat”-tól, az „elmozdíthatatlan ma és holnap” hitétől vezérelt ember szemében ragaszkodás fénylik:

„A ragaszkodás: hogy tíz körömmel itt megkapaszkodik: / E földben, e hazában, e májusi ragyogás tüzeiben.” A klasszikus ódai szárnyalásról azonban gyorsan le kell majd mondania, mert a horizonton, mint a kötet címadó szonettje is jelzi, barbár hadak árnyai tűnnek föl.

A lírai én ebben a versben egy kőbaltától indul, s egészen szemlélődése pillanatáig halad előre, csaknem az idők teljességét fogva át tekintetével. A versbeli tárgyak, akár József Attila *Elégiájának* vaslábosa, melyben sárga fű virít, nemcsak az örökös változás közönyét sugallják, hanem az eszmélkedő ember magányosságát is. Itt minden mozdulatlanságra és feledésre van ítélve, de a limesen túl, ahol éig érnek a jajok, a „barbár áll lesben”. A gazdátlan *pannóniai cserépedény* és a *limes* felidézése okán arra is gondolhatnánk akár, hogy a költő kizárólag római kori lármára, tán szarmaták dúlására figyel, ez azonban látszat csupán, hiszen az egyetemes emberi idő áramában az ókori mellett a legújabb kori barbárság réme is megképlik előttünk. S ami úgyszintén fontos, a szonettben szó esik a lókamilláról is, erről a csodás virágról, amely már csak „bent az emlékezetben” nő. A vers tehát a külső fenyegetettség ellensúlyozása céljából a belső perspektívát nyitja meg, az emlékező lélek világát, ahova a lírai én visszahúzódni kénytelen, miként ezt a *Barbár csillagok* első négyesorosa is meggyőzően bizonyítja: „Minden alkalommal eggyel kevesebb az út. / Egyre rövidül már a meglévő csapás. / Haszonelvűvé vált maga a táj is. / Akár a szó. Már csak befelé lombosodik.”

A szó befelé lombosodása természetesen versben és nyelvben bujdosást eredményez, s mint ilyen más költők műveivel való intenzív kapcsolattartást feltételez. Így aztán érthető, hogy a *Barbaricum* viszonylag sok versét Berzsenyitől, Petőfitől, Füst Milántól, József Attilától, Weöres Sándortól, Szilágyi Domokostól és másoktól származó mottó vezet be. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy Jung Károly nem mindig ügyel a pontos idézés követelményére. A kötet élén álló két József Attila-mottó egyike az *Óda* ötödik részének zárójeles strófája, amely a „ver a szívem” sorral zárul, a mottóban azonban a névelő – nem tudni, miért – elmarad. Ennél is talányosabb a *Gyertyák lobognak Kelet-Európában* úgyszintén József Attila-mottója. „... . Eszméink között / rabon ugrálunk, mint az üldözött / majom, ki tépi ketrecének rácsát” – áll a mottóban, holott a *Kiáltásban* József Attila nem egészen így beszél:

„Eszméim közt, mint a majom / a rácsok közt le és föl, / vicsorgok és ugrándozom.”) Máskor Sinkó-parafrázist használ mottóként, illetve – mint a *Messa da requiem* esetében – kiemelten közli, hogy Radnóti és Füst Milán témáira írt változatok következnek. Megint máskor – magában a versben – a Berzsenyi-féle *szárnyas idő* képzetét csalogatja elő („Miként a suhanó angyal, szárnyal az idő.”), *A vén cigány* nyomába lépve kérdést tesz föl szabadon („S megrendül-e majd újra a velő / Agyunkban, s forog-e keserű levében / E kor?”), vagy éppen Domonkos István „itt felejtett szócserapei”-re, a „honi hiábavalóság hasztalan hulladékai”-ra asszociál.

Túlzás nélkül állítható hát, hogy a *Barbaricum* versvilága a szövegköziségnek olyan hálóját teremti meg, amely, befogadói olvasmányemlékektől is erősödve utóbb, hathatósan segíti a lírai ént abban, hogy a külvilági fenyegetések ellenében a megszólalás lehetőségét fenntartsa. S erre a segítségre annál inkább szüksége van, mert létünk globális látványa, melyet egyebek között a *Vis inertiae* című szonettben rajzol meg, erőteljesen megkérdőjelezi a költői beszéd értelmét: „Vonuljatok csak, vonuljatok, hadfiak! / Kardomat, vértemet én már nem lelem. / Minden szó mögött tátong a kárhozat: / Nyomunkban a ringyó: a történelem.”

Ebben a metszett, szigorú strófában tulajdonképp nincs semmi új. A hadfiakat a költők nagy része mindig is megvetette, s fegyverét, ha csak lehetett, mindegyikük elhajította. Több mint kétezer-ötszáz évvel ezelőtt Arkhilokhosz már „tört szívvel” vágta bozótba pajzsát, ám a vad csatazaj szolgájaként ő még másikra, szebbre, újra vágyott. Jóval később az epodusok Horatiusa, aki Kerényi Károly szerint „kettéhasadottnak és zömében végképp megromlottnak” látta a kozmoszt, szintén elhajította jelképes pajzsát, mert esze ágába se jutott hősi halált halni Rómáért. Minthogy a *Vis inertiae* lírai szubjektuma akarva-akaratlanul ezt a klasszikus vándormotívumot újítja és használja föl, a vers ideje hirtelen kitágul, s erőteljesen a nyomunkban caplató ringyóra, a történelemre tereli a figyelmet.

Miért olyan a történelem, milyen? – merül föl bennünk a kérdés, amely ezredévek óta foglalkoztatja az embert. Válaszkeresőben a bibliai almaevés történetére éppúgy gondolhatunk, mint Hamvas Béla föltevésére, amely szerint az archaikus kor embere az i. e. VI. században a

korrumpálódás útjára lépett, hogy aztán később – máig hatóan – pszeudoegzisztens létezésének mind abszurdabb jelenségeit mutassa föl. Gondolhatunk persze Tibullusra is, aki bő kétezer évvel ezelőtt, jófajta falernusit iszogatva Róma környéki birtokán, egyszer csak a következő sorokat vetette papírra talán legszebb békeelégiájában: „Jaj, ki kovácsolt kardot először, mordat-ijesztőt? / Ó, be könyörtelen és vad szive, vas szive volt! / Akkor gyúlt ki a harc, tört gyilkos erőszak a földre, / akkor lelt rövidebb útra a durva halál.” De ugyanígy gondolhatunk Rousseau-ra is. Szerinte ti. a történelmi bűnök, háborúk, gyilkosságok és más borzalmak okát abban az első emberben kell keresnünk, aki bekerített „egy bizonyos területet, s azt merete állítani, ez az enyém”. Bármire gondoljunk is azonban, azt a tényt semmiképpen sem racionalizálhatjuk, hogy az építő akaratot ezredévek óta pusztító szándékok és tettek kísérik a földön – mitikus ringyóvá alacsonyítva a történelmet.

A *Barbaricum* költője természetesen nem állapodik meg a globális látványnál, hanem a mindig serény ringyó időszerű készülődését és cselekedeteit is szóvá teszi. „A Vaskapu torkából, délkelet felől, / Süvölt a jeges bizánci szél felénk” – írja le *A kérdésben* a külön versként is megálló két sort, amely frappánsan érzékelteti helyzetét/helyzetünket. E jelképes szél jegyében „aszott gazok sereglenek” a tájra, valahol kivégzőosztagok készülnek munkájuk elvégzésére, s miközben „súlyos vaskolosszusok” vonulgatnak le-föl, nyomukban a „szülőföld hullája” hörög. A „porlepte, szikes, kiégett” hazáé, ahol nem csupán az ég és a föld, hanem a „nappal és az éjszaka is egybeér” immár. Ezek és a hozzájuk hasonló képek – melyek ma már részben megvalósult jövendölésként hatnak, hiszen a *Barbaricum* megjelenése után tombolni kezdett gyalázatot is sejtetik – egybemossák az idő dimenzióit, s így létünk értelmetlenségét sugallják.

Ezt az élményt a lírai én több változatban dokumentálja. A *Kései bűnbánatban* szemlélődő, fohászkodó áhítata így szólaltatja meg: „Uram, elhagytuk a múltunkat sokan, / Az acsarkodó jelen be nem fogadott. / Ez a jelen meg sem fogalmazható, / S a jövő, mely a miénk, s utódainké, / Immáron végleg megfogalmazhatatlan.” Ha viszont „prófétáló” kedvében a végítélet angyalainak, a víz- és tűzözönnek eljövetelét hirdeti meg, mint a *Hová lehet a költő Kelet-Európában?* című versben is, háborgó indulata így veti föl a megszakadt idő, a „köztes

vergődés” kérdését: „S van, aki már nem várta meg. De majd beleremeg / Ez az elbűdösödött Ázsia! A félelem verejtékszaga / Meg az iszonyaté facsar könnyet szemünkbe, zokog / Magában sok apró tragédia; sehová vivő lépcsőfokok. / Az abortált múlt, az elvetélt jelen lesz maga / A temető: kikapart méhű jövő; kannibál műremek.” S Jung Károly ezt az állapotot és távlatot véletlenül sem valamiféle időleges közérzetből eredezteti. Szorongása masszív óráiban kénytelen leírni, hogy mindaz, amit tapasztalunk, egyáltalán nem átmeneti jellegű, következésképp tévedés lenne a később történendőkben hinnünk, hiszen lényegében „nem következik már az égvilágon semmi”.

Azonnal fölmerül természetesen a kérdés, hogy ha csakugyan így van, ha csakugyan nem következik már semmi, mit kezdhet maradék életével a lírai én? Lehet-e élni egyáltalán az *elmúlásba taszítottság* tudatában? A *Gyertyák lobognak Kelet-Európában* című hosszú vers tanúságaként lehet, még ha ez a lehetőség módfelett nyomorúságos is: „megtanultam vanni, lenni; megtanultam / ellenni, meglenni; lennitlenül, vanatlanul, / lennetlenül. De: ohne haben, ohne sein, / s főleg ohne leben, meg: ohne lieben. / Leginkább: jelen lenni jelenlétlenül.” A létigével való keserű játék, még inkább a sorokba beépülő német nyelvű kifejezések nemcsak azt érzékeltetik, hogy a lírai én méltánytalanul alacsony szintre szorult, hanem egyúttal azt is, hogy lassanként elfogynak körülötte a szavak, s olyan helyzet áll elő, amelyben – mint egy másik verse üzeni – az utak mellett már a „*hodu utu* is járhatatlan”.

A mitikus ringyó Jung Károly tudatában oly mértékben megbolygatja költészet és valóság egyébként mindig is labilis egyensúlyát, hogy a külvilági események megnevezésénél nagyobb határfokú eszközök után kell néznie. Esetenként épp ezért az iróniához fordul segítségért, s miközben meghökkentő nyelvi fordulatokkal járja körül, egyidejűleg semlegesíti is a félelmet indukáló látványt vagy tapasztalatot. Az irónia azonban számos esetben elégtelennek bizonyul. Ilyenkor, szélső határokig merészkedve, önmaga ellen fordul, és meg hasonlása méretének érzékeltetése céljából alustilizálja a versbeszédet. „Itt kellett rájönöm megkésve: hiába írok / Cizellált szonettek sorban; faszozás mind. // Vagy pontosan szólva: merő idült impotencia” – írja a *Karácsony előtt, idegenben* című versben. Az úgyszintén „idegenben”, Budapesten keletkezett *Kínrímek a Hősök terén* című költeményben pedig Kelet-Kö-

zép-Európa ragyogónak nemigen mondható esélyeit latolgatja éppen, amikor is váratlanul ismét önmaga ellen fordul: „S körmölöm a térdemen e sorokat, / Micsoda idétlen, frusztrált barom!” Az indulat tehát mindkét esetben magát a lírai szubjektumot veszi célba, de csak látszólag, hiszen célpontként közvetve itt is a mitikus ringyó ordinaré körvonalai rajzolódnak ki a háttérben.

A *Barbaricum* tehát végső fokon olyan költőnek mutatja Jung Károlyt, aki a hagyományra, mindenekelőtt a klasszikus modern és későmodern lírai hagyományra próbál támaszkodni, azt szeretné a maga módján tovább építeni, a történelmi események azonban nap nap után arról győzik meg, hogy a hagyomány tulajdonképp folytathatatlan. Ez a súlyos kollízió érthető módon elhallgatást előlegez. Jung Károlynál azonban a csönd időszaka mégsem következett el, ellenkezőleg, sikerült annyi energiát összegyűjtenie, hogy megírhatta a *Mogorva Héphaisztosz* verseit, amelyek szervesen egészítik ki a *Barbaricum* világát.

Már maga a kötet cím rejtélyes kissé. Nem egészen világos, hogy Héphaisztosz mint a mitológia csúf és sánta istene, fegyverkovácsa lép-e itt elénk, vagy esetleg mint az *Íliász* „nagyhírű Bicegő”-je, aki pazar tehetségével, mintegy az életet ünnepelve, „sok-sok gyönyörű képet” kalapál Akhilleusz pajzsára, miközben Trója falai alatt változatlan hévvel folyik az ádáz öldöklés. Akárhogy van is, Jung Károly Héphaisztosza megmásíthatatlanul mogorva, mert egy „másik lét”-ből szemlélődve „rég tudja: nincs remény”. Ha nem kellene tartania Zeusz haragjától, nyilván sutba is dobná szerszámait. Egzisztenciális határhelyzetbe került tehát, s ennek jelzetei a kötet csaknem minden versében föllelhetők. Nem úgy azonban, mint várhatnánk netán. A versek ugyanis, ahelyett hogy a görög isten mogorvaságát leginkább gerjesztő ovcarai tömegsírról, Szarajevó éveken át tartó nyomorgatásáról vagy a srebrenicai tömegmészárlásról beszélnének, elkerülik a véres helyszíneket, s az események értelmi és érzelmi következményeit, háttérét adják meg ellentétezőn. A *Vidéki feljegyzések* pl. a Jung Károly által annyira kedvelt albícia virágzásától indul, majd néhány erotikus kép után a csönd klasszikusan szép pillanatáig jut el: „Csordogál a gyanta a fenyőfa sebei, / Reggelre fehérré fagnak könnyei.” Ezt a tiszta, csaknem anyagiasult csöndet azonban a következő két sor információja felrobbantja: „Lopakodik fegyveres kezével a háború, / Áradatként görgeti szennyét a téboly.”

Hasonló szervezőelv működik az *Átázott fotográfiában* is, ahol két árva, magára hagyott tücsök beszélget egymással az „ősze szenderülő veranda előtt”, de a régi, békés idillek hangulatát idéző sorokba csakhamar beleront, pontosabban beleugat „egy helikopter rotorja”. Az efféle megoldások jóval hatásosabban, plasztikusabban, ha úgy tetszik: *cizelláltabban* érzékeltetik ezredvégi nyomorúságunkat, mint a költői átköződés lehetséges gesztusai. E két vers épp ezért azt a benyomást kelti, mintha Jung Károly költészetében – a pokol rondabugyrainak legalján – egyfajta klasszicizálódás kezdődött volna el.

A *Mogorva Héphasztosz* verseiben érdekes módon változáson megy át a jungi transzcendencia is. A *Barbaricum* idején Isten még olyan legfőbb hatalom volt a lírai szubjektum számára, akihez érthető igéért, járható útért és szabadulásért lehetett fohászzkodni. Az újabb kötet, bár nyitó verse, a *Szent levél* a kilátásba helyezett isteni büntetés emelkedett szólamait sorakoztatja föl, lényegében már egy másik Istent állít előtérbe. Ez az Isten már éppannyira magára hagyatott, akár az ember: „meztelen talpa” kés élébe lép, könnyeket hullat értünk, illetve elesettségében rázokog a „menekülő nyájra”. Az, hogy Isten az emberi kiszolgáltatottság szintjére szállt alá, épp az emberi kiszolgáltatottságot teszi határtalanná. Ebben, másodszor is ki kell mondanom, természetesen nincs semmi új. Gondoljunk csak arra, hogy Isten, igaz, büntető szándékkal, de már *Mózes első könyvében* bánkódó szívvel nézett szét a teremtésen. Vagy gondoljunk Vörösmarty Istenére, aki „Elborzadott a zordon mű felett / És bánatában ősz lett és öreg.” Jól ismert művelődéstörténeti és irodalmi toposszal állunk tehát szemben, amely azonban a végső kérdéseket is felvető Jung-versek kontextusában mégis az eredetiség intenzitásával hat.

A most már Istentől is megsiratott „kis haza” természetesen az errózió újabb szimptomáit mutatja ezekben a versekben. A költők egy részét hazájuk a „fagyba, a télbe” köpte ki, asszonyokra és szeretőkre „maradtak a házak”, a könyvtár, a kéziratok. Az „itt maradt maradék” nem tudja, hová legyen, ha viszont „nem marad” – „félbeszakad a haza álma”. Érthető hát, hogy a lírai én egy helyütt azt panasolja föl, hogy a hazát sorra magára hagyják szökő hívei, mint ahogy érthető az is, hogy másutt megvallja, itt már nem leli önmagát, megint másutt pedig az *ittmaradhatóság* és az *ittmaradhatatlanság*, az *eltávozhatóság* és az *eltá-*

vozhatatlanság „szószörnyetegeit” vonultatja föl, jelezni kívánva, hogy végső soron sem hazajönni, sem eltávozni, sem itt maradni nem érdemes. Nem, mert „A *semmire* / Nem lehet ráhangolódni, e rettentő / Ragyogásra az ezredvég karmaiban.”

A ráhangolódás tekintetében alkut nem ismerő lírai én olyan dilemmákat is fölvet a kötetben, amelyek – ha nem „őrült eperfák” állnának őrt fölötte – talán sohasem foglalkoztatták volna közelebről. Eltűnődik azon, hogy mivel nem vállalta a „nemzetmentő, hazaffyas költő” szerepét, valahogy kimaradt az irodalomból. Megvallja, letett már arról, hogy bármit is tehet, és „nevetni való önteltség”-nek találja a *valamit elmondani* intencióját, hisz rendszerint olyasmiről van szó, amit „elmondani tulajdonképpen úgysem lehet”. Mindemellett azt a régi kérdést is fölveti, hogy van-e a költészetnek hatalma, majd nyomban válaszol is rá, megállapítva, hogy ezt ifjúkorában sem tudta, s nemtudása mára végérvényes és reménytelen nemtudássá vált.

A semmi elviselhetetlen ezredvégi ragyogása tehát a teljes viszonylagosság felé taszítja a *Mogorva Héphaisztosz* verseit, amit a lírai én rendkívül nehezen visel el, annál inkább, mert hiába kémleli az eget: „Nem szállnak Ibükosz darvai” – nincs, aki leleplezze a gaztettek elkövetőit. Ennek ellenére számára mégis megadatott a szerencse: viszonylag későn rátalált a szerelem menedékére, amely a semmi ellenében a minden ígéretével teljes. A kötet *Fehér liliomszál* című záróciklusának több verse beszél ki a váratlan nagy élményt, amelynek ígázatában elhangzik az is, hogy „A világ kiégett / Hirosimai táj. Általunk benépesül.” Otromba dolog lenne kétségbe vonni ezt a lelkesült bizakodást, szkepszisemet azonban mégsem rejthetem véka alá. Mert amennyire igaz, hogy az ember magánéletében sorsdöntő fordulatot hozhat a szerelem, legalább annyira igaz az is, hogy a versszervező szubjektum nem maradhat meg tartósan a szerelem bűvkörében. A mindennapok, ha tetszik, ha nem, ismételten megnyitják előtte az ember létbe vettségének perspektíváját, rázúdítják a semmi rettentő ragyogását, s kezdődik minden előlről.

Ha jól sejtem, a költő Jung Károly további útját is ez a dichotómia fogja meghatározni.